

Herodot

TARIX

TAM MƏTNİ

/ Doqquz kitabda /

Tərcüməçilər:

Pənah Xəlilov (I-V hissə),

Fəxrəddin Ağazadə (VI-IX hissə)

qanun nəşriyyatı

Ἡρόδοτος Ἀλικαρνασσεύς

ΙΣΤΟΡΙΑ

“Tarixin atası” sayılan Herodotun doqquz kitabdan ibarət “Tarix” əsəri əsasən Yunan-İran müharibələrindən bəhs edir. Burada habelə qədim dünyanın bir sıra dövlətlərinin, o cümlədən Şərq ölkələrinin tarixindən, coğrafi mövqeyindən, yerli xalqlarından, onların adət-ənənələrindən ətraflı söhbət açılır. Əsər Azərbaycanın qədim tarixini öyrənmək baxımından da qiymətlidir. Midiya tarixi, habelə iskitlər (skiflər), onların Azərbaycana gəlmələri, Azərbaycan ərazisində yaşamış qədim qəbilə və tayfalar haqqında məlumatlar son dərəcə dəyərli elmi əhəmiyyətə malikdir.

Ἡρόδοτος Ἀλικαρνασσεύς **ΙΣΤΟΡΙΑΙ**
Herodot **TARİX** (*Doqquz kitabda*)
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2024, 656 səh.

Janr: non-fiction/tarix
Yaş qrupu: 12+
Ölçü: 145x210 mm
Qapaq: qalın
Çapa imzalandı: 04.07.2024

Naşir: Şahbaz Xuduoğlu
Tərcüməçilər: Pənah Xəlilov (I-V hissə),
Fəxrəddin Ağazadə (VI-IX hissə)
Redaktor: Şərif Ağayar
Korrektorlar: Bəsti Məmmədova
Aygün Həsənova
Əyyar Tahir
Texniki redaktor: Əsəd Qaraqaplan
Mətn dizaynı: Ramin Əli
Qapaq dizaynı: Rafael Qasım

Qanun Nəşriyyatı
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212 42 37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing
www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-541-0

© Qanun Nəşriyyatı, 2024

Bu kitabın Azərbaycan dillinə tərcümə və yayım hüquqları "Qanun Nəşriyyatı"na məxsusdur. Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

TARIXİN ATASI VƏ BİZ

Herodotun “Tarix”ini açan hər kəs birinci kitabın ilk sətrində iki ad görür: “Halikarnaslı Herodot...” Sonra bütün “Tarix” boyu gah uzaq keçmişin o vaxta qədər qalan abidələrini öyrənən, keçmişlər haqqında birinci, ikinci, hətta üçüncü dildən olaylar, əsatir, əfsanə, rəvayət, dastan və müdrik sözlər eşidən; gah da zəmanə hadisələrinin iştirakçıları ilə görüşərək onların fikrini və xatirəsini dinləyən müəllifin hər şeyə açıq-aşkar, birmənalı, qərəzsiz və ədalətli rəyini sanki “eşidirik”. İlk sətirdə nişan verilən müəllifin və onun doğulduğu şəhərin adına qalanda isə bu, o vaxtın dəbindən irəli gəlir.

Şərqdə məşhur şəxsiyyətlərin öz adından başqa təxəllüsü, künyəsi, atasının və oğlunun adı, hətta rütbəsi, fəxri adı çəkildiyi kimi, yunan mənbələri də ən hörmətli, yüksəkrütbəli şəxslərin öz adı ilə yanaşı, çox vaxt onların əcdadının və nəslinin də adını çəkmişlər. Ərəb dəbinə görə İlyas İbn Yusif Əbu Məhəmməd Şeyx (bəzən Həkim) Nizami Gəncəvi sadalanması İlyas adlı şairin atasının, sonra oğlunun adını, şeyxliyini, təxəllüsünü, axırda doğulduğu şəhərin adını göstərir. Yunan mənbələrində də şəxsiyyətin əsil-nəcabətini sadalamaqla yanaşı, doğulduğu yerin adını çəkmək dəb olmuşdur. “Tarix”də üç halikarnaslı Herodot adı çəkilir. Bunlardan birincisi müəllifin özüdür, o, Liksin oğludur.

Bu ilk nişanvermə dəbindən sonra “Tarix”in qalan səkkiz kitabının heç birində müəllif öz adını çəkməyi lazım bilmir. Amma “mənim fikrimcə”, “mənim təsəvvürümə görə”, filankəsin “dediyinə”, filankələrin “mənə çatdırdıqlarına”, “özümün öyrəndiklərimə”, “gördüklərimə görə”

deyən Herodot “Tarix”in bütün şahidləri sırasında apaydın “görünür”. Allahlara səcdə edib, göylərin yerə – insanlara hökmünə, allahların iradəsindən asılı olmayan taleyin hökmünə, ilahi ədalətin tərəzində ölçülüb-biçilən yaxşılığın və yamanlığın itmədiyinə, hər kəsin öz əməlinə görə mükafatlandırılıb, ya da cəzalanacağına inanan, bununla belə, tarixə rasionist düşüncə ilə yanaşan, tiranlıq dövrünü keçib o zamanın şəhər demokratiyasının ləzzətini dadan ağıllı, hikmətli, geniş məlumatlı bir insan kimi görünür. Duyma, qavrama səviyyəsindən, yaxşı adamlarla ünsiyyət qayğısının dərəcəsiindən, keçmişin müdriklərinə hörmət hissəsinin gücündən asılı olaraq 2500 il bundan qabaqkı adamın surətini hər kəs öz xəyalında eyni böyütmə hünəri ilə olmasa da, hər halda, əsrlərin sınağından çıxmış bir təmizlik və paklıq cilvəsində təsəvvür edə bilər. Tarixi-mədəni xidmətlərinə belə rəğbətli gözlə baxan qədərbilən nəsilər üçün Herodot “Tarix”ində tez-tez işlənən “barbar” sözü, xüsusən, ellin olmayan xalqlar və uluslar üçün heç də ağır gəlmir, çünki mətndəki bu söz azad bir ölkəni qul etmək üçün ona qarşı zor və silah işlədən işğalçı, vətən torpağını tapdayan düşmən, daha ağığını desək, yadelli təcavüzkar mənasında işlənməşdir.

Herodot pelasqlarla qaynayıb-qarışan, yalnız bu qarışmadan sonra möhtəşəm olub, həm də mədəniyyət aləmində böyük addımlar atan yunanların dili ilə danışanda qaynayıb-qarışmazdan qabaqkı pelasq dilini də barbar dili adlandırmışdır. “Barbar”, yəni yunanlar üçün qabaqlar yad olan qəbilə, “barbar dili”, yəni bu yad tayfanın dili mənasını daşımışdır. Bir-biri ilə vuruşan Ellada elləri-ulusları da bir-birinə barbar – özgə ulus, özgə tayfa gözü ilə baxırlar. Dövrünün demokratiya qurumu xalqların azadlığına hörmət və qarşılıqlı rəğbət arzusu və ideyası baxımından Herodot Assuriyanın Asiyada sürən beş yüz illik əsarətinə son qoyaraq, bu regionda ilk dəfə azadlıq bayrağını qaldıran midiyalıları sevinclə alqışlamış və eyni sevinclə də öz ölkəsinin qeyrətli vətəndaşı kimi Elladanın istiladan yaxa qurtarması ilə öyünmüşdür.

“Tarix”in “Dinlik şəraitində oğullar ataları, müharibə şəraitində atalar oğulları dəfn edirlər” hikməti bir xalqın, elin, ulusun deyil, bəşərin təcrübəsinə arxalanan müdrik sözdür və bu söz xalqların qəhrəmanlıq

dövrünü halikarnaslı Herodot “Tarix”indən xeyli qabaq və xeyli sonralar əks etdirən dünya şöhrətli dastanlarla səsleşmişdir: Homerin “İliada”sında igid oğul Hektorun öz atası Priamı dəfn etməsi təbii qanunauyğunluq olardı, amma beli bükülmüş ağsaqqal Priam meyiti təhqir olunan oğlunun dalınca “qatilin” çadırına gəlib meyiti ləyaqətlə dəfn etmək üçün ona yalvaranda, bu mənzərə oğul itirmiş dərdli atanın yazıqlığını, əlacsızlığını, alçalmaq məcburiyyətini bütün faciəvi ağırlığı ilə göstərən bəşəri bir müsibət kimi “qatilin” özünü – Axillesi də göz yaşlarına qərq edir, onun ovuna bilməyən sərtleşmiş ürəyini yumşaldır. Axilles Priamın timsalında öz atasını gözünün qabağına gətirib təsəllisiz qalacaq bu qocaya ağlayır, öz qismətinə ağlayır və ağladıqca dostunun ölümü üçün Hektordan aldığı amansız intiqamı dərinleşdirmək qəzəbindən uzaqlaşır, insanlaşır. Axilles qəhrəmanlıq dövrünün bütün igidliyi, şücaəti, vətənpərvərliyi ilə yanaşı, bu dövrün müsibətini, fəlakətini, əvəzsiz itkilərini dərk edir. “İliada”nın dünyada analogiyası kimi şöhrətlənən “Mahabharata” dastanı da belədir və orada da ataların oğulları dəfn etməsi bəşərin iradəsindən sanki kənar olan amansız tale hökmü kimi faciə dərinliyi ilə açılmışdır.

Herodot Elladanın da, Asiyanın da adlı-sanlı hökmdarlarını iki zidd görüş, iki həyat tərzi, insanın, cəmiyyətin və dövlətin taleyinə iki baxış mənğənəsinə salıb onları sanki sınaqdan keçirməyə, kimin tarixdə necə iz qoyduğunu müqayisəli göstərməyə, kimin rəhmət, kimin lənət qazandığını onların əməllərində açaraq oxucularını (hər kəsdən qabaq öz ölkəsinin kübar cəmiyyətini) düşündürməyə, tarixdən ibrət götürməyə çağırmaq istəmişdir (əlbəttə, çılpaq didaktikadan uzaq olmaqla). Farslardan öz şahlarını necə qiymətləndirdiklərini soruşanda onlar fars dövlətini yarıdan Kambis oğlu Kuruş şahı el atası, onun oğlu Kambisi dövlət ərbabı, I Daranı isə alverçi kimi xatırlayırlar. Farsların gözündə Kuruş farsların şöhrəti, yaxşı dolanışığı, şərəfli adı üçün qayğı göstərən bir atadırsa, Dara istila etdiyi bütün ölkələri satraplığa bölərək hər satraplıqdan vergi aldığına görə alverçidir; ələ keçirdiyi sərvət, hədiyyə, qullar, cariyələr, nökrələr onun gözünü qamaşdırır. Fars xanədanı tarixinə Kuruşla başlayan Herodotun müqtədir bir ədib kimi əsərin kompozisiya baxımından sonuncu kitabında son sözlərini də Kuruşun farslara vaxtı ikən verdiyi öyüdlə ta-